

L'ORGANITZACIÓ DEL SISTEMA PASTORAL A PORTÈ (CERDANYA) AL SEGLE XX: DE LA TRADICIÓ A L'ABANDÓ

PORTÈ A LA VALL DE QUEROL:

El municipi (*commune*, en francès) de Portè (avui dia Portè Pimorent) és una entitat política i territorial recent. La seva creació, el 1860,¹ va ser l'última etapa del procés de desagregació de l'antiga Vall de Querol, transformada, el 1790, en municipi francès.

El terme municipal de Portè té una extensió de 49,42 km² i correspon a la part alta de la Vall de Querol.² Una part, però, del terme municipal és des del 1852 propietat de la Tor de Querol, un altre municipi eixit de la desagregació de la Vall de Querol i que corresponia a la part baixa d'aquesta. De fet entre el 1836 i el 1838, anys en els quals es va realitzar la primera fase de la partició de la Vall de Querol, la Tor de Querol³ va conservar amb Porta-Portè la propietat indivisa de les pastures d'alta muntanya indispensables per a la cria dels seus ramats. Molts conflictes van resultar d'aquesta indivisió i a vegades van provocar aldarulls com per exemple el 1840.⁴ La fi de la indivisió significà que la Tor esdevingué propietari de terrenys a la part baixa de la baga de l'Arieja, fins al riu mateix,⁵ i de la meitat de la coma d'en Garcies. Aquests, doncs, encara que estaven inclosos en el terme municipal de Porta-Portè, i després de 1860 en els de Porta i de Portè, eren (i continuen essent avui dia) propietat de la Tor de Querol i estan reservats a l'ús exclusiu dels ramaders d'aquest municipi que també, si convé, en pot llogar una part: esmentarem aquest territori pastoral que no depèn de la gestió comunal de Portè, sense fer-ne, però, l'estudi detallat.

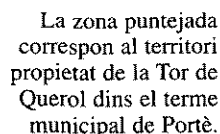
El nostre estudi enfocarà, doncs, el problema de la gestió comunal de les pastures d'alta muntanya per al municipi de Portè al segle XX. Començarà a la fi de la Primera Guerra mundial (1918) i s'acabarà als anys 1960 (1968), quan s'esborraren progressivament les antigues pràctiques de gestió comunitària de l'ús dels espais pastorals d'alta muntanya. La gestió d'una estació d'esquí fou aleshores la preocupació major dels consells municipals, ja que les instal·lacions (telesquís, telecadires) i les pistes ocuparen uns espais comunals, pastures o boscos.

L'aprofitament de les pastures d'altitud mai no ha deixat de ser un element determinant dels sistemes agropecuaris pirinencs. Els prats subalpins i alpins aprofitats pels ramats entre el final de la primavera i el principi de la tardor tenen a la vall de Querol, i més par-

Andreu BALENT
Professor d'Història i de
Geografia al Liceu
(Institut) «Jean-Lurçat»,
Perpinyà
Centre de Recerques
Històriques sobre les
societats mediterrànies,
Universitat de Perpinyà

La formació d'una *ramada* comunal amb uns pastors llogats pel municipi per a la temporada era una de les característiques d'aquesta organització comunitària que retrobem a tot el Pirineu oriental tant català com occità. En tenim descripcions acurades per als segles XVIII a XX.⁷

Tenim tres reglaments del XVIII (que porten el nom francès de *criées*).⁸ Totes distingien les “muntanyes” que s’havien de llogar per a rebre bestiar “foraster” i les que eren destinades als habitants i *tenanciers* de la vall. Les reglamentacions eren molt complexes ja que la immensitat del terme permetia gestionar el moviment de les bèsties, distingint ovelles i bestiar gros, vacum i equí, des de les pastures d’altitud fins als *baixants*.

Aquest esquema el retrobem al segle XX en el territori més restringit de Portè, sobretot quan la població municipal minvà inexorablement a conseqüència de l'èxode rural.⁹ De 455 habitants el 1861, la població es mantingué fins el 1901 (410 habitants). El 1906, ja havia baixat fort: a Portè quedaven 372 habitants. La revifalla del 1911 s'explica per les obres de construcció del túnel ferroviari del Pimorent, que dugué al poble una important població de treballadors. El 1921, després de la Primera Guerra mundial, només quedaven 210 habitants que eren 134 el 1936, i 108 el 1968. A vegades constatem crescudes sobtades però conjunturals de la població (257 habitants el 1931, 200 el 1946, 185 el 1962). Era la conseqüència de la represa de l'activitat minera¹⁰ o, als anys 1950 i principi dels anys 1960, les obres de construcció de l'embassament del Lanós.¹¹

LES RAMADES I ELS PASTORS COMUNALS A PORTÈ DE 1917 ALS ANYS 1960¹²

Pastors, vaquers i eugassers

Una de les característiques més rellevants dels sistemes comunitaris vigents al Pirineu oriental era la presència de pastors comunals.

Al principi del període que estudiem, el Consell Municipal de Portè contractava més d'un pastor o guarda per al bestiar tant municipal com "foraster". Així, per al 1918 aquests eren tres: Martial¹³ Ribas per a les ovelles, Martial Boyé per a les vaques, i Sauveur Anglade per als cavalls. El 1919, el pastor [de les *ovelles*: aquesta precisió és un pleonasma, ja que per a les vaques i les eugues (o *egues*), s'utilitzaven els mots de *vaquer* i d'*eugasser* (o *egasser*)] contractat era Èmile Ribals, qui conservarà aquesta funció durant anys, fins al 1935.¹⁴ El 1936 es contractà Joachim Torres,¹⁵ al qual trobem encara fent de pastor per a les "bêtes ovines et caprines"¹⁶ l'any 1944 i els següents fins el 1959 almenys. Després d'aquest any, les deliberacions, ja més preocupades per la gestió de l'estació d'esquí, eren menys acurades quan tractaven de la gestió dels recursos agro-pastorals comunals. El 30 de desembre de 1963, però, el CM, en una deliberació, considerarà, de manera unànime que ja no valia la pena de llogar un pastor comunal pel "peu de bétail existant dans la commune".¹⁷ De fet, de moment es tractava dels ovins, el declivi dels quals era general tant a la Cerdanya com a la resta dels Pirineus orientals. A més, els recursos financers del municipi ja eren invertits majorment en l'estació d'esquí. Constatem, però, que la funció de *pastor* va ser molt estable ja que des del final de la Primera Guerra mundial, només trobem dos titulars.

Les coses van anar ben diferentment per als vaquers i els eugassers. Aquests oficis no eren gaire estables, els titulars canviaven tot sovint. Fins al principi dels anys 1960, però, el Consell Municipal s'interessava per tal de designar sempre un o, millor, dos responsables de ramades especialitzades, la bovina i l'equina.

RAMADA COMUNAL DE PORTÈ (BOVINS I EQUINS): CONTRACTES DE VAQUERS I EUGASSERS (1918-1968)*

(*) síntesi segons les deliberacions del consell municipal (ACPP)

any	Deliberació CM, data	Vaquer titular, nom i cognom	Eugasser titular, nom i cognom	Sou cobrat per una temporada
1918	28-XI-1917	Martial BOYÉ: Recorreguts a les deveses	Sauveur ANGLADE Ídem	
1918	5-IV-1918	Martial BOYÉ i Paul FREIX, bovins i equins (bestiar gros) del municipi únicament	Martial BOYÉ, Paul FREIX (sic)	1.100 FF
1919	26-XII-1918	Martial BOYÉ (deveses)	Sauveur ANGLADE (deveses)	
1919	26-XII-1918	Guillaume FABRA (de Vilanova de les Escaldes), bestiar gros del municipi	Guillaume FABRA amb un ajudant de Portè.	1.300 FF
1921	6-XII-1920	Martial BOYÉ (vaquer, deveses)	Étienne BARNOLE (eugasser, deveses)	
1921	10-IV-1921	Antoine COLOMER (amb un ajudant) pel bestiar gros comunal, que desisteix, substituït per:	Antoine COLOMER	2.200 FF de l'1 de maig al 15 d'octubre
1921	3-VI-1921	François GARRETTE (Ídem)	François GARRETTE	2.600 FF (fins el 15 d'octubre)
1922	19-VII-1922 (retroactiu)	Juan PALLÉ (en substitució de François GARRETTE que ha desistit)	Juan PALLÉ	2.400 FF de l'1 de maig al 15 d'octubre
1923	14-XII-1922	François GARRETTE	El mateix	
1924	4-IV-1924	Albert BARNOLE, vaquer	François GARRETTE	1.600 FF per cadascú
1925	19-IV-1925	Joseph COLOMER amb un ajudant, substitueix Albert BARNOLE	Joseph COLOMER	2.800 FF. Pagament, tres tongades: 1 de juliol, 1 de setembre, 15 d'octubre
1926	10-XII-1925 15-V-1926 (deliberació refusada) 11-VI-1926 (deliberació aprovada)	Joseph COLOMER, vaquer comunal, amb un ajudant per substitució eventual, Albert BARNOLE. La deliberació de l'11 de juny parla de dos vaquers i d'un guarda dels cavalls designats pel <i>maire</i> .	Joseph COLOMER, amb ajudant.	3.100 FF (deliberació del 15 de maig)
1927	15-XII-1926	Joseph COLOMER, vaquer comunal	Joseph COLOMER	
1928	18-XII-1927	Ídem	Ídem	
1929	13-I-1929	Ídem, amb ajudant	Ídem	5.100 FF del 15 de maig al 15 d'octubre

any	Deliberació CM, data	Vaquer titular, nom i cognom	Eugasser titular, nom i cognom	Sou cobrat per una temporada
1930	25-IV-1930	Isidore MEYA, amb ajudant	Isidore MEYA	5.200 FF pagament en tres tongades
1932	19-XI-1931	Ídem	Ídem	5.000 FF, tres tongades
1933	12-XII-1932	François GARRETTE	François GARRETTE	Al final no es conclou el contracte. 4.200 FF
	25-III-1933	Pierre ROS	Pierre ROS	
1935 1936	20-XI-1934 29-XII-1935 28-I-1936	Isidore MEYA Isidore MEYA Un vaquer comunal i el seu ajudant	Isidore MEYA Isidore MEYA	4.600 FF més la gratuïtat del dret de pastura per a les quatre vaques del vaquer.
1937	21-IV-1937	Agustí CAZAL (sic) de "St. Pierre", comú de Canillo, Andorra, més un ajudant	Agustí CAZAL	5.000 FF del 5 de maig al 15 d'octubre.
1938	3-IV-1938	Émile IZERN	Émile IZERN	5.000 FF, tres tongades.
1940	18-V-1940	François GARRETTE "Laspouls"	François GARRETTE	3.800 FF. El vaquer no pot deixar el ramat sol. El <i>maire</i> pot enviar un vaquer que el substituiria. Les despeses serien a càrrec del titular.
1941	Entre octubre i novembre 1940	François GARRETTE	François GARRETTE	3.800 FF (4.300 FF escrit amb llapis)
	13-V- 1941	Ídem	Ídem	4.300 FF
1943 1944	17-X-1942 14-X-1943	François GARRETTE François MORALES	François GARRETTE François MORALES	5.200 FF
1945	2-XII-1945 14-VI-1945	Ídem M. ADELL	Ídem M. ADELL	12.570 FF, tres tongades.
1946	10-II-1946	Francisco MORALES	Francisco MORALES	
1947	13-X-1946	Valentin ROCA, d'Enveig	Valentin ROCA	25.000 FF del 31 de juliol al 10 d'octubre.
1948	30-X-1947	Ídem	Ídem	
1950	17-X-1949	Étienne PUJOL	Étienne PUJOL	

any	Deliberació CM, data	Vaquer titular, nom i cognom	Eugasser titular, nom i cognom	Sou cobrat per una temporada
1951	8-XI-1950 11-I-1951	BONADA Miquel RUFANDIS	BONADA Miquel RUFANDIS	80.000 FF del 15 de maig al 15 d'octubre
1952	10-XII-1952	Ídem	Ídem	
1953	9-V-1953	Agustí CASANOU (sic) ROCA, de Sallent	Agustí CASANOU	75.000 FF del 15 de maig al 15 d'octubre
1954	3-XII-1953 11-III-1953	Ídem Antonio LOPEZ MARTINEZ de Queixans	Ídem Antonio LOPEZ MARTINEZ	85.000 FF del 15 de maig al 15 d'octubre. Pagament en dues fraccions: 34.000 FF el 15 de maig, 51.000 FF el 15 d'octubre.
1955	30-IV-1955	Francisco CAMPRUBI, de Puigcerdà	Francisco CAMPRUBI	
1956	16-IV-1956	Esteban TALLAFERRO FONDEVILA, de Guils	Esteban TALLAFERRO	El CM decideix l'afiliació del vaquer a la caixa de la mütua agrícola, (4.720FF)
1957	22-V-1957 (retroactiu)	Ídem	Ídem	
1960	10-XI-1959	BLANICH CASAMIJANA	BLANICH CASAMITJANA	
1965	5-XII-1964	Es decideix no designar ningú		
1966	16-X-1965	Ídem		
1968	23-X-1967	Ídem ("nombre de bovins peu élevé")		

No hem donat els sous cobrats pels pastors encarregats de les ovelles.¹⁸ Amb els dels vaquers es pot veure la situació inflacionista, amb l'excepció dels anys de la Gran Depressió del decenni de 1930.

El que veiem de manera clara és la més gran dificultat que va tenir el CM per a contractar uns vaquers/eugassers, encarregats, a partir de 1921, alhora dels ovins i dels equins. El que canvià, ja, al final de la Primera Guerra mundial és el tracte que va rebre el bestiar foraster. Alguns d'aquests pastors, vaquers o eugassers eren del poble mateix, com ho indiquen els seus patrnims (Garrette, Boyé, Barnole, Colomer...), cerdans (Roca, Meya, Fabra, Izern ...) o fins i tot andorrans (Cazal). Però, sobretot després de la Segona Guerra mundial, alguns vénen de la Cerdanya espanyola (Camprubí, de Puigcerdà, Tallaferrro, de Guils...) o de comarques més allunyades (Casanou, de Sallent [del Berguedà?]). L'un d'ells, encara que veí d'un poble de la Cerdanya espanyola, era castellà (Lopez Martinez).

Ramades comunals, aproximació estadística

El registre de les deliberacions del Consell Municipal de Portè recull unes dades parcials que, malgrat les seves llacunes, permeten reconstituir l'evolució dels ramats de Portè en el decurs d'una bona meitat del segle XX.

EL BESTIAR DE PORTÈ: OVINS, BOVINS, EQUINS

Any (1)	Bestiar de llana Ovelles, xais, marrans	Bestiar gros Vaques, vedells, braus	Eugues, cavalls
1918	1.135	100 vaques i eugues	
1920	1.137	100 vaques i eugues	
1922	1.000 ovelles	129 vaques	21 eugues
1925	1.000 ovelles	125 vaques	20 eugues
1928	600 ovelles	137 vaques	14 eugues
1929	600 ovelles	180 vaques	30 eugues
1931	600 ovelles	180 vaques	30 eugues
1932	913 ovelles	122 vaques	16 eugues
1934	400 ovelles	97 vaques	13 eugues
1935	400 "bèsties ovines"	110 vaques	19 eugues
1936	870 moltons	106 vaques	13 cavalls
1943	Bèsties ovines i caprines		
1946	150 ovins	120 bovins	3 èquids
1947	211 ovins	44 bovins	9 èquids
1962	820 ovins (3 propietaris)*	58 bovins (7 propietaris)*	(*****)
1963	700 ovins (2 propietaris)**	22 bovins (3 propietaris)**	
1964	810 bèsties (2 propietaris)***	22 bèsties (1 propietari)***	
1965	630 ovins (1 propietari)****	22 bovins (1 propietari)****	
1968		"nombre de bovins peu élevé"	

(1) A la tardor, generalment, es donen xifres per a tenir una avaluació de les bèsties que formaran la ramada comunal i que seran presents als recorreguts pastorals, vigilades per les persones contractades.

(*) Propietaris de bovins: Alexandre Barnole (12), Antoine Barnole (10), Benoît Masfarné (7), Jean Marty (2), Étienne Pujol (4), Michel Ribal (20), Joachim Torres (3) – Propietaris d'ovins : Marcel Barnole (500), Georges Ribo (140), Jean Torres (180).

(**) Propietaris de bovins: Antoine Barnole (9), Émile Ribal (10), Joachim Torres (3) – Propietaris d'ovins: Marcel Barnole (500=, Jean Torres (200).

(***) Propietaris de bovins: Michel Ribal (22) – Propietaris d'ovins : Marcel Barnole (630), Jean Torres (180).

(****) Propietaris de bovins: Michel Ribals (sic) (22) – Propietaris d'ovins: Marcel Barnole (630).

(*****) El fet de no esmentar eugues no significa pas que hagin desaparegut. S'ha agafat, però, el costum de no guardar-les més.

Aquesta sèrie de xifres ens mostren les tendències de la ramaderia pobletana a Portè. Aquesta es mantingué fins al final dels anys 1950, malgrat la minva de la població municipal i, més encara, de la població activa agrícola. Aquesta permanència no ha de fer oblidar baixes conjunturals que observem al principi de la depressió dels anys 1930 (per exemple el 1934, any de crisi molt forta), o just després de la Segona Guerra mundial (1946, 1947). Els anys 1960, que coincideixen amb els del desenvolupament ràpid de l'estació d'esquí i de fortes inversions municipals en aquest sector, foren les del declivi més notable de la ramaderia autòctona a Portè.¹⁹

El sistema de gestió comunitària de la *ramada* pobletana acaba per desaparèixer l'any 1965. Els pocs ramaders que queden al poble es cuiden ells mateixos de les bèsties que continuen duent, durant l'estiu, a les pastures d'altitud. El senyor Barnole seguí amb les ovelles fins als anys 1987-1988. Utilitzava la "muntanya" comunal de Cortal Rosso.²⁰ Avui es fa la cria de cavalls de Merens utilitzats pel turisme de muntanya, de la primavera a la tardor. Evolució atípica a la Cerdanya: la desaparició gairebé total de les vaques al poble, quan, a la resta de la comarca continuen creixent els efectius bovins al segle XX, quan menys agricultors hi ha i quan aquests van deixant, de mica en mica, la cria de les ovelles, preferint la de les vaques.

Ramats forasters

El territori pastoral²¹ de Portè és molt extens. El poden aprofitar bèsties "forasteres". Llogar una part de les pastures representava per al municipi una font d'ingressos que permetia, en el passat, pagar el sou dels pastors, vaquers o eugassers contractats per a cada temporada d'estiu. Avui dia es fa servir per a altres despeses.

Ja al segle XVIII, l'antiga entitat política, la Vall de Querol, deixava entrar bestiar de fora, llogant deveses i muntanyes importants a ramaders forasters.

Portè continuà amb aquesta pràctica i continua practicant-la avui dia (2002).

Veurem de manera més detallada qui llogava pastures a Portè entre 1918 i 1968.

Des del finals de 1917 fins el 1921, hi ha un pastor, un vaquer i un eugasser per als recorreguts de deveses, i d'altres, que eventualment poden ser els mateixos,²² per a vigilar les bèsties de propietaris del municipi.²³

A partir del 1922, el municipi llogà una part de les seves "muntanyes"²⁴ a ramaders forasters, que també solien ser pastors. Aquests vigilaven ells mateixos llurs ramats, i s'estalviaven així el sou de pastors, vaquers o eugassers. El 1922, el Consell Municipal llogà per 800 FF una part de les "muntanyes" de la Vinyola i dels "Espedrons"²⁵ al Sr. Pujol, un ramader de Janac, al departament veí de l'Arieja. El 1925, any per al qual altra vegada tenim una menció de lloguer de muntanyes, una adjudicació va cedir, mitjançant 2.505 FF,

els Espedrons i la Vinyola a Joseph Sarda, de Montolieu, a l'Arieja. El municipi, però, considerava que conservava "le droit d'y [als Espedrons i a la Vinyola] faire pacager les troupeaux du pays sans pouvoir y coucher". L'any 1926 retrobem el mateix adjudicatari, amb condicions poc modificades. Podia tenir accés al Cortal Rosso a partir del 15 d'agost però havia de posar les seves ovelles a disposició dels propietaris que necessitaven femar els prats que tenien prop del coll del Pimorent. El 1928 canvià l'adjudicatari. Jean Rousseil, de Portè, pagà 2.800 FF per les mateixes muntanyes del 18 de març fins al final del mes d'octubre. Els anys 1929, 1930 i 1931, les pastures²⁶ es llogaren altra vegada a Joseph Sarda, que pagà 5.000 FF el 1929. El 1931, pagà només 4.500 FF, a partir, aquesta vegada, del 15 de febrer. El 1931, però, s'havia parlat de llogar només una part dels Espedrons. El 1932, Louis Marty, de Saint-Paul-de-Jarrat, a l'Arieja, pagà 7.500 FF i obtingué el dret de fer-se pagar per femar els prats pròxims al Pimorent. Aquest senyor, ramader i pastor, va llogar els mateixos terrenys fins a la temporada estival de 1941. Amb la depressió econòmica, els preus del lloguer havien baixat: 5.250 FF el 1938, 5.700 FF el 1939 i el 1940, i 5.200 FF el 1941. El 1938, el municipi havia precisat que es reservava el dret de venir a fer pasturar el bestiar comunal al Prat del Pomer.²⁷ El 1942 els dos adjudicataris foren dos pastors, Firmin i Jean Garaud de "Casals par Brassac", a l'Arieja. Pagaren 5.200 FF. Tornaren el 1943 per un lloguer de 6.500 FF. El 1944, altra vegada tornà a venir Louis Marty, que pagà 7.500 FF. El 1945 (deliberació del 26 de febrer), el Consell Municipal votà un *cahier des charges* amb deu articles per als que voldrien llogar les muntanyes pastorals. Aquest document no devia agradar gens al Sr. Marty, ja que preferí llogar pastures a un altre municipi cerdà, Angostrina. El Consell Municipal de Portè (deliberació del 14 de juny de 1945) el represalià, prohibint el pas del seu ramat en el terme comunal per tal d'anar a Angostrina i li demanà d'emprar uns camins no tan fàcils, com ara per les Besines i el Lanós o la coma d'Orlu, en Beis, i la Portella de la Grava. Així, el 1945, sembla que el municipi no aconseguí llogar les pastures acostumades. El 1946, una deliberació votada el 10 de febrer havia decidit que "les troupeaux ovins non permanents dans la commune ne pourront pacager sur le territoire de la commune". Però les pastures es llogaren de nou. El Sr. Combes (de Tolosa de Llenguadoc) posà, de franc, un vaquer a la disposició de la comuna, la qual prometia que el nombre de les vaques del poble que hauria de vigilar aquest empleat de l'adjudicatari no havia de superar les centes. D'altra banda, el Sr. Combes prometia que el ramat de "bêtes ovines" no seria superior a 1.200 animals (amb els ovins del poble que havien de ser inclosos en el nombre) i que asseguraria 25 nits de femada abans del 25 de juliol.

L'11 de març de 1947 les pastures foren adjudicades, per 90.000 FF la temporada, a Jean Comanges, d'Enveig. El 16 de gener de 1954 era el mateix ramader qui llogava les pastures habituals per 186.000 FF. Com que no hi ha cap altra menció de lloguer entre 1947 i 1954, es pot suposar que, mentrestant, va ser el mateix Jean Comanges qui va utilitzar els recursos pastorals llogats. Es pot remarcar que entre les dues dates, el lloguer no parà de pujar, almenys de manera aparent, ja que la situació d'inflació endèmica mostra que això

no havia de ser realitat en francs constants. Es precisava que el contacte podia ser renovat cada tres, sis o nou anys per tàcita reconducció. Això sembla haver-se mantingut almenys fins el final de la temporada de 1959, i segurament més endavant. De fet, el 5 de març de 1960, el Consell Municipal anunciava que les muntanyes pastorals de la Vinyola i dels Espadrons s'havien de llogar segons les normes actualitzades d'un nou *cahier des charges*. El 26 de març el CM donava mandat a l'adjunt del *maire*, Joseph Ribo, d'adjudicar la muntanya de Cortal Rosso amb un nou *cahier des charges* adient. I, de fet, aquesta va ser llogada a un ramader llenguadocià, Just Graulle, de Pérols, al departament de l'Erau. El preu era de 2.350 FF nous²⁸ per temporada. El contracte es podia renovar per tàcita reconducció al cap de 3, 6 i 9 anys. Aquest contracte, però, va ser trencat el 16 de setembre de 1962 (deliberació d'aquest dia) després que el CM constatés dificultats amb el ramader de l'Erau. El Consell Municipal, ara més preocupat pel turisme d'hivern i les inversions a l'estació d'esquí, no deliberà gaire sobre la gestió del domini pastoral. El 30 de març demanà a Marcel Bernole, ramader fill de Portè, si volia llogar la muntanya de Cortal Rosso. El 29 d'abril de 1967 ja era cosa feta per la suma (baixa) de 1.000 FF. El contracte es podia renovar cada tres anys. Un nou reglament per a l'ús d'aquest espai va ser votat pel Consell Municipal el 25 de març de 1968. El 23 de març de 1968, també, s'acabà el contracte de locació dels Espedrons i de la Vinyola a la Section ovine de l'Ariège, que acabava de dissoldre's. El 25 de març de 1968, aquestes muntanyes eren llogades a André Pescayre i a Jean Prat de Nerac, a l'Arieja.²⁹

El nostre estudi detallat s'acaba el 1968 amb la liquidació definitiva dels ramats comunals esmentada més amunt.

Cal saber que el municipi de Portè (i sobretot el, veí, de Porta) no ha pas deixat de llogar aquestes muntanyes fins avui dia, principalment a ramaders de l'Arieja. Les pràctiques d'aquests, també, han evolucionat cap a mètodes cada vegada més extensius. Hem vist (juliol de 1997 i agost de 1998) més amunt de 2700 m, al sector de la Vinyola i del pic de la Mina, al límit dels Espedrons (llocs no gaire freqüentats pels excursionistes) ramats immensos que no eren vigilats ni per un pastor. Dotze voltors volaven a sobre d'aquests animals esgarriats que s'havien menjat una gran quantitat d'herbes. La nostra enquesta entre ramaders de la Vall de Querol ens assabentà que el conjunt d'ovelles era aproximativament d'uns 5.000 caps. Els seus amos passaven només de tant en tant. Ja som ben lluny dels temps antics de la gestió acurada dels ramats. Entre aquests ramaders de l'Arieja que es passen la vida a casa, a la vall, que no vigilen ni curen llurs ramats, n'hi havia molts a protestar contra la presència als confins de l'Arieja i dels Pirineus Orientals d'ossos eslovens recentment reintroduïts. S'han pensat que dos ossos jovenets que rodaven com perularis per aquestes carenes mataven moltes més ovelles (que acaben estimbades o mortes de malalties) que l'abandó en el qual les deixaven?³⁰

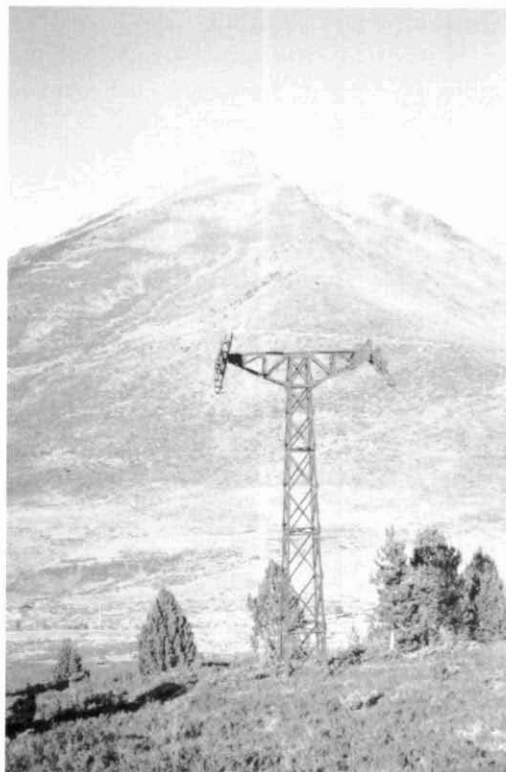
Recorreguts pastorals:

Sabem pel testimoni oral d'Antoni Arró,³¹ quins eren els recorreguts dels ramats de Portè a mitjan segle XX. La vacada arplegava també eugues. Pujaven a les muntanyes el 15 de maig (dia de la festa del Roser de Puigcerdà). Anava primer a Font Viva. El primer diumenge de juliol pujava a Cortal Rosso: amunt de lo Salit, arribava a Cortal Rosso per sota de la Serra de Font Viva. S'hi estava fins a primers d'agost. Pel coll de Lanós, penetrava després en el terme d'Angostrina, en un territori propietat del municipi de Portè. Als voltants del 10 d'agost, baixava a la Coma Joan. El 15 d'agost era al Clot de les Polvorines on es quedava fins el 10 de setembre. Del 10 de setembre fins el 15 d'octubre, tornava a Font Viva. Les ovelles comunals, feien, primer, 21 nits de femada (amb andà) en els prats i camps prop del poble. Després seguien el mateix trajecte que la vacada. Les ovelles pujaven el dia de Sant Jaume (25 de juliol) i baixaven el dia de la mare de Déu de setembre (el 8). Tres ramats "petits" (privats) de Portè solien anar, l'un al Cortal Rosso, l'altre a la Coma d'Orlu, l'altre a la Coma Joan i on hi havia la barraca de l'Alingonella, a sota de la plataforma del Camí dels enginyers, construït per a les obres de l'embassament del Lanós.

Renovació de les cabanes pastorals

Va ser al final dels anys 1950, quan s'apropava la fi del sistema comunitari, quan el consell municipal de Portè s'interessà per la construcció d'uns nous refugis pastorals que haurien de substituir les cabanes pastorals de pedres seques.

Una deliberació del 21 de gener de 1956 ens assabenta que "les vieilles baraques existant sont en perdition". Decideix la construcció de 5 nous edificis de pedra i de formigó al llac de font Viva, a Cortal Rosso, a l'orri de la Vinyola, a la Coma d'Orlú [sembla que es tracta més aviat de la Coma d'Or], a Polverines. Però la realització d'aquest programa necessitava que el municipi tingués subvencions... Una va ser atorgada per a la construcció del refugi pastoral de Font Viva (deliberació del 4 d'agost de 1958). El 28 de juliol el Consell Municipal de Portè van arribar a un comú acord amb el Sr. Junoy,

Portè, territoris propietat de la Tor de Querol en el terme municipal de Portè prop del coll de Pimorent (1915 m): vestigis del telesquí primitiu construït abans del 1939, la Coma d'en Garcia i els pic de Tossal Mercader (2585 m) i de Querfore (2585 m). Foto, Andreu Balent, octubre de 2002.

empresari d'obres públiques de Sallagosa, per a la construcció dels refugis pastorals de la Vinyola i de Cortal Rosso.

Avui dia ja fa temps que tots aquests edificis són construïts. Ja fa temps que no serveixen als pastors i als vaquers (no parlem d'eugassers!). D'altres els fan servir: pescadors o excursionistes, quan no són els mateixos vedells els que hi van per a aixoplugar-se.³²

Les propietats pastorals de la Tor de Querol en el municipi de Portè

Als terrenys atribuïts a la Tor cal saber que, també, hi va haver una organització comunitària del sistema pastoral. No n'hem fet, però, l'estudi detallat, que suposaria, d'altra banda, el buidatge de l'arxiu comunal de la Tor. Sabem que, a mitjan segle XX, hi actuaven un

vaquer i un eugasser comunals: a la Tor la cria dels bovins tenia, com arreu a la Cerdanya, més empenta que a Portè. Els ramats de la muntanya de la Tor solien baixar (i encara avui és el costum), el 15 d'octubre. Avui dia els ramats no són vigilats de manera permanent, cosa que passa també –ja ho hem vist– als territoris gestionats pel municipi de Portè. Tres pagesos i ramaders del municipi de la Tor hi solen dur, avui dia, els seus ramats: els Srs. Delcor (de Quers), Serre (de Riutès) i Bosom (del poble mateix de la Tor).³³ fins que morí d'accident (al voltant de l'any 1990), el Sr. Solà, ramader i pastor transhumant del Rosselló, llogava la masia de Salit per a l'estiu i aprofitava també les pastures de la Tor al Pimorent. També una part de les propietats pastorals de la Tor als termes de Portè i de Porta eren (i continuen essent avui dia) de ramaders "forasters", el més sovint de la Cerdanya espanyola, que fan una transhumància de bestiar gros (vaques i eugues).

Portè, estany de Font Viva (1850 m) en el recorregut de la ramada comunal. Barraca pastoral del segle XX, recentment renovada (2002). Al fons le serra de Xemeneies i el puig Carlit (2921 m). Foto, Andreu Balent, juny de 2003.

Notes:

- 1 Vegeu Brousse, Emmanuel: *La Cerdagne française*, Imprimerie de l'Indépendant, Perpinyà, 1926, p. 404. Aleshores, es van crear dos municipis: Porta i Portè. El nom actual de Portè Pimorent (en francès *Porté-Puymorens*) és oficial des del decret del 15 de juny de 1954.
- 2 Abans de l'inici del procés de desagregació (1836), la Vall de Querol, amb 127,24 km², era el municipi amb més extensió del departament dels Pirineus Orientals després de Prats de Molló (que, abans de la seva escissió, l'any 1862, amb el Tec –25,18 km²– tenia una superfície de 145,09 km²).
- 3 La partició definitiva va ser efectiva l'any 1838 després d'una llarga negociació (Balent, Andreu: "Les empreintes de Sant Quintí, limites paroissiales au Moyen Âge et conflits territoriaux lors de la partition politique de la Vallée de Carol en 1836-1838", comunicació al col·loqui en l'honor de Joan Abelanet (Universitat de Perpinyà, maig de 2001, *Actes en premsa*).
- 4 Churet, Jacques: *La Tour héritière de Querol (1838-1971)*, Imprimerie Louis Sensevy, Perpinyà, 1972, pp. 16-28.
- 5 Des de l'edat mitjana, l'alta vall de l'Arieja és migpartida entre Andorra (solana) i Querol (baga).
- 6 A l'extrem oposat del terme comunal, més cap a l'est, el puig occidental del Coll Roig s'enfila fins la cota 2833.
- 7 De la Cerdanya (tant francesa com espanyola) d'abans de 1914 en parla Maximilien Sorre a la seva tesi doctoral (Sorre, M.: *Les Pyrénées méditerranéennes. Étude de géographie biologique*, Armand Colin, París, 1913. Per a una perspectiva històrica vegeu Gavignaud, Geneviève: "L'organisation économique traditionnelle communautaire dans les hauts pays catalans", *Congrès de la fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon, Conflent, Vallespir et montagnes catalanes*, Montpellier, 1981, pp. 201-215. Es va fer un estudi acurat d'aquests sistemes al País de Foix veí (Chevalier, Michel: *La vie humaine dans les Pyrénées ariégeoises*, Milan, Tolosa de Llenguadoc, 1984, pp. 385-426 i 811-871). Vegeu també treballs sobre el Conflent (Becat, Jean: "La vallée d'Evol. Vivre en Haut Conflent", *Conflent*, 67, Prada, 1974) i Queralbs (Molí, Montserrat: "Els comunals de Queralbs. Segles XVII a XX", a *Queralbs*, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1985, pp. 159-162; Abel, Ton; Bonada, Bartomeu, i altres autors, "Pastors de Queralbs", a *Queralbs*, Centre excursionista de Catalunya, Barcelona, 1985, pp. 209-221). D'altra banda, hem explicat el funcionament de la *ramada* comunal de vaques a Er (Cerdanya) a la primera meitat del segle XX (Balent, Andreu: "Societat i frontera a la Cerdanya francesa del segle XX: Er de 1914 a 1945", *Études Roussillonnaises*, XVIII, Canet (Rosselló), 2001, pp. 209-229 [pp. 215-216]).
- 8 Arxiu departamental dels Pirineus Orientals, 9 Bp 746, *criée* [ban] *de la communauté de la vallée de Carol, 10 juin 1759*, Querol, firmat per Montella, *balla* (batlle: es tracta de feliu Montellà, nat a Santa Llocaia, casat amb Eugènia Martí, pubilla, aleshores principal propietària de la Vall de Querol, hisendada a Quers i a Portè), Vernis, Consul, Vidal, Oliba, Llorens, Rabat, Sarret, Barnola, Bernola, Marty [propietaris importants]; *criée* del 29 de novembre de 1771 que esmena o corregeix les principals disposicions de la precedent; *criée du 8 juin 1787*, aprovada pel *Conseil général des habitants et tenanciers de la Vallée de Carol* [tots de la vall, a l'excepció d'un *tenancier* que no era *habitant*, "Dn Joseph Antoine de Montellà, chevalier de la ville de Puicerdà". Aquesta última modificava les dues primeres per tenir en compte les reivindicacions de Pere de Pastors, senyor jurisdiccional de la comunitat veïna d'Enveig i *tenancier* [terratinent] a la Vall de Querol. Aquesta *criée* va ser firmada a Sallagosa, en presència de Josep Galard, notari reial en aquesta localitat.
- 9 Encara que una part dels veïns de Portè trobaven una feina principal o uns recursos complementaris a la mina de ferro del Pimorent o al servei de les carreteres com a peons caminers (manteniment de la carretera nacional 20, que passa pel "port" del Pimorent).
- 10 Els obrers (i a vegades llurs famílies) s'allotjaven en una colònia obrera (avui arruïnada), aïllada del poble, a 2100 m d'altitud. Com més ens avancem en el segle XX, menys oriünds de Portè trobem a la plantilla d'aquesta mina que deixà definitivament de funcionar l'1 de maig de 1966.
- 11 Xifres de la població municipal: Monique BATLLE, Raymond GUAL, "«Fogatges» catalans. Capcir - Cerdanya – Conflent – Rosselló – Vallespir (recensements du XIe au XXe siècles)", *Terra Nostra*, 11, Prada, 1973, p. 72.
- 12 La font principal serà, d'ara endavant, el registre de les deliberacions del Consell Municipal [CM] de Portè (Arxiu comunal de Portè Pimorent [ACPP]). En el cas contrari assenyalarem la font. Podem, eventualment, donar el detall (dia, mes i any de la deliberació).
- 13 Per als noms de pila emprem el que trobem en els documents citats, generalment en francès.
- 14 ACPP, deliberació del CM, 20 de novembre de 1934, contractat per a l'any 1935. El 1932, però, el recull oficial dels "usos locals" del departament dels Pirineus Orientals estipulava que, a Portè, "les ovins forment des troupeaux distincts par propriétaire; chacun sous la surveillance d'un berger particulier payé par celui-ci" (Leroy, fernald (préfet) ; Saisset,

Adrien: *Recueil des usages locaux et des règlements du département des Pyrénées-Orientales*, Préfecture des Pyrénées-Orientales, Perpinyà, 1932, 294 p. [p. 205]). Aquesta formulació contradiu els fets esmentats a les “deliberacions” del Consell Municipal de Portè. Però és possible que pugui recordar una pràctica més antiga, individualista, de ramaderia ovina. Al segle XX, la ramada dels veïns de Portè era col·lectiva. Només era “individual” la dels ramaders forasters.

- 15 ACPP, deliberació, 29 de desembre de 1935.
- 16 ACPP, deliberació, 14 d'octubre de 1943. És, a més, una de les poques mencions de les cabres.
- 17 ACCP.
- 18 Com que no canvien gaire, sovint els sous no són mencionats. Hi havia uns contractes que es podia renovar cada any, entre gent que tenien mutu interès a fer-ho.
- 19 L'any 1921, el Consell Municipal decidia, mitjançant una deliberació, que “les bêtes ovines et chevalines qui vont pacager dans une montagne étrangère paieront la même taxe que si elles allaient pacager sur la commune de Porté”. Això per limitar les despeses del municipi i incitar els propietaris del poble a no deixar d'utilitzar les pastures comunals.
- 20 Testimoni oral del Sr. Antoni Arró, ramader a Iravals (municipi de la Tor de Querol) i oriünd de Portè (Iravals, 22 de febrer de 1998).
- 21 I forestal: quan es podia aconseguir de l'administració forestal drets de recorregut pastoral en porcions del bosc comunal (força extens, també, a Portè), les ramades comunes aprofitaven també aquest espai de manera momentània. Per exemple, una deliberació municipal del 10 de febrer de 1963 demanava per a les “bêtes bovines” l'autorització de pasturar al bosc comunal de Portè. Una deliberació del 23 d'octubre de 1967 esmentava la renovació d'aquesta autorització per cinc anys més a comptar de l'1 de març de 1968.
- 22 ACPP, deliberacions: era el cas, als anys esmentats, dels pastors Emili i Marçal Ribals, contractats per a les dues ramades ovines que, per cert, havien de seguir els mateixos recorreguts.
- 23 ACPP, deliberacions esmentades per a l'1 de març d'aquest treball.
- 24 Amb el sentit de “pastures d'altitud”.
- 25 Topònims escrits “la Vignole” i “Espadrours” a la deliberació del 12 de juliol de 1922 i amb ortografies idèntiques o aproximades (ACPP). Corresponen a la coma de l'orri de la Vinyola i a la coma dels Pedrons del mapa de l'IGN (Institut Geogràfic Nacional) al 25000è (full 2249 *ouest, série bleue*). Es troben a la part més occidental del terme municipal, per sobre de la cota 1900 i s'enfilen fins la serra de Font Negra, a més de 2800 m d'altitud.
- 26 Amb delimitació precisa, aquesta vegada.
- 27 *Prat del Poumet* a la deliberació del 12 de desembre de 1937 (ACPP).
- 28 La devaluació de 1959 s'havia acompanyat d'una reforma monetària. Des de l'1 de gener de 1960, un franc “nou” valia 910 francs “vells”.
- 29 Barnole, el darrer ramader de Portè va plegar cap als anys 1987-1988. Solia dur a pasturar les seves ovelles a Cortal Rosso, que llogava al municipi (testimoni d'Antoni Arró, 22 de febrer de 1998). Vegeu també més amunt.
- 30 A l'estiu del 2001 vàrem tenir notícies que uns tals ramats, deixats, de la mateixa manera, a l'abandó, pasturaven als mateixos llocs on havíem vist els de 1997.
- 31 Recollit a Iravals (la Tor de Querol) el 22 de febrer de 1998.
- 32 El 2002, el de Font Viva va ser renovat de manera encertada amb un dispositiu per impedir que els bovins penetrin a l'interior de l'edifici.
- 33 Un altre ramader de la Tor, fill de Portè (Antoni Arró), sol utilitzar terrenys comunals de Portè i terrenys de Portè al terme d'Angostrina (al Lanós): d'ençà la partició dels pasquers del Carlit, que formen part del municipi d'Angostrina, entre diversos municipis de Cerdanya, el de Portè és propietari de terrenys pastorals per sota de la Portella de Lanós i el llac del Lanós, a la Coma Joan a sota de la serra de Xemeneies. El territori de Portè puja fins el rec que baixa de l'estany dels forats (Entrevista amb Antoni Arró, Iravals [la Tor de Querol], el 22 de febrer de 1998, i Becat, Joan: *Atlas de Catalunya Nord*, “Terra nostra”, Prada, 1977, mapa 16 f, “Partage des pasquers du Carlit”).
- 34 Entrevista amb el senyor Antoni Arró, de la Tor de Querol (veïnat d'Iravals), Iravals, el 22 de febrer de 1998.